

ยกระดับคุณค่าผ้าทอบ้านโพนแพ่งตำบลดินจี่ อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์
The Enhancement Woven Fabrics Ban Phonphang Tambon Dinji
Amphoe Kham Muang Kalasin Province

สาธัญ พันธสมบุญ^{1*}, รัตมณีนี คำยศ², แกลง ทานาวิน² และ ปารีชาติ หาญไชยชนะ³

¹ภาควิชาเทคโนโลยีการผลิตพืช คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรมเกษตร

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ 46000

²กลุ่มสตรีบ้านโพนแพ่ง ตำบลดินจี่ อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

³สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น หน่วยจังหวัดกาฬสินธุ์

บทคัดย่อ

กระบวนการยกระดับคุณค่าของผ้าทอบ้านโพนแพ่ง ตำบลดินจี่ อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ การทอผ้าอ้อมสี่ธรรมชาติดั้งเดิมของบ้านโพนแพ่ง “ตำนาน พัฒนาการของวัตถุดิบ กระบวนการผลิต การแปรรูป และการตลาด” และได้แนวทางเพิ่มคุณค่าและมูลค่าผ้าทอพื้นเมืองบ้านโพนแพ่ง รวมถึงสร้างความตระหนักต่อคุณค่าของผ้าทออ้อมสี่ธรรมชาติดั้งเดิม การใช้ประโยชน์จากผ้าทอของคนในชุมชนสู่การพึ่งตนเอง จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านโพนแพ่งไม่ใช่ชนเผ่าภูไทตามที่เข้าใจกัน แต่เป็นกลุ่มชาวชนบทสมัยก่อนหลายกลุ่มมาตั้งรกรากบริเวณแม่น้ำสังกะ และเรียกตัวเองว่า ไทภู ซึ่งมีความประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตเป็นของตัวเอง มีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนคือการปลูกฝ้าย และมีความเชี่ยวชาญในการทำผ้าอ้อมครามมากกว่าการทำผ้าแพรขาวซึ่งเป็นการวิ่งตามกระแสภายนอกที่นิยมผ้าแพรขาวมากกว่า การจัดเวทีศึกษาบริบทชุมชน และการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมทำให้กลุ่มทำผ้าอ้อมสี่ธรรมชาติดั้งเดิมต่อคุณค่าและมูลค่าของผ้าอ้อมคราม เกิดการสานต่อกระบวนการทำผ้าอ้อมครามเป็นผลให้กลุ่มมีรายได้มากขึ้น และใช้ประโยชน์จากผ้าทอของคนในชุมชนมากขึ้น อันนำไปสู่การพึ่งตนเอง นอกจากนี้ทีมวิจัยเน้นแนวทางสร้างความตระหนักต่อคุณค่าของผ้าทออ้อมสี่ธรรมชาติดั้งเดิมแก่กลุ่มเยาวชนในชุมชนที่จะเป็นผู้สานต่ออัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของชุมชนต่อไป

Abstract

The enhancement woven fabrics Ban PhonPang, Khammuang district Kalasin province, the study included the topic Legend of the development of material production, processing and marketing, the results of this study change the information of Ban PhonPang non-tribes Phu Tai but the Phonpang community caused for many tribes move to the SungKa

river, Ban PhonPang has the history and lifestyle itself, the knowledge identity to grow cotton professional in making indigo-dyed fabrics more than paewa-silk, The participation of community to analyze urban context recognize the value and worth of indigo dyed cloth, the group has more revenue, take advantage of the fabric of the community greater self-reliance. In addition, the research team focused on creating awareness on the value of natural fabric dyes to the youth in the community continues to be the identity of communities.

Keywords: enhancement, woven fabrics, Ban Phonphang, Kalasin Province

1. บทนำ

ชาวบ้านโพนแพ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม เมื่อเสร็จจากการทำไร่ ทำนาแล้ว ผู้หญิงจะทอผ้า ผ้าที่ทอจะนำมาใช้ในครอบครัว และใช้ในชีวิตประจำวันในโอกาสต่างๆ เช่น ผ้าอ้อม ผ้าเบาะ ผ้าขาวม้า ผ้าผูกตู้ ผ้าสไบ ผ้าแพร ผ้าถุง ผ้าโสร่ง เป็นต้น การทอผ้า (ตำหูก) เป็นงานของผู้หญิง สังคมกำหนดให้เป็นการเตรียมตัวทำหน้าที่เป็นแม่บ้าน การสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านนี้จึงมีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งสืบมา ปัจจุบันชาวบ้านโพนแพ่ง ได้รับแรงกระตุ้นจากสภาพแวดล้อมทางสังคมสมัยใหม่ ทั้งทางความคิดและพฤติกรรม เกิดการขาดช่วงการสานต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในท้องถิ่น รวมถึงการทอผ้าเพื่อการค้าขายแทนการทอไว้ใช้เองในครัวเรือน โดยกลุ่มเลือกใช้สีเคมีสังเคราะห์ในการย้อม เพื่อให้ได้สีสันสดใส ราคาไม่แพง หาซื้อง่ายตามท้องตลาด ทนต่อการซัก และสามารถควบคุมคุณภาพสีได้ง่ายเนื่องจากโทนสีที่ย้อมได้แต่ละครั้งไม่เปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตามราคาของผ้าทอที่ย้อมด้วยสีเคมีสังเคราะห์ต่ำกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับผ้าทอพื้นเมืองย้อมด้วยสีจากวัตถุดิบธรรมชาติ ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในประเทศ และ ต่างประเทศ เนื่องจากสีจากวัตถุดิบ

ธรรมชาติไม่เป็นพิษต่อร่างกายคนและสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตามกระบวนการผลิตผ้าทอพื้นเมืองย้อมด้วยสีจากวัตถุดิบธรรมชาติ มีปัญหาในการเลือกและจัดหาวัตถุดิบธรรมชาติให้สี ขาดการสานต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น สีติดไม่ทน คุณภาพสีในการย้อมแต่ละครั้งต่ำ ทำให้สีจากวัตถุดิบธรรมชาติไม่เป็นที่นิยมของกลุ่มผู้ผลิต

จากปัจจัยดังกล่าว ทีมวิจัยมีแนวคิดที่จะพัฒนากระบวนการผลิตผ้าทอจากวัตถุดิบธรรมชาติ ทดแทนการใช้สีเคมีสังเคราะห์ เพื่อส่งเสริมกระบวนการผลิตผ้าฝ้าย การทอผ้า การย้อมสีธรรมชาติ การแปรรูปผ้าฝ้าย รวมถึงหลักการตลาดเบื้องต้น เพื่อเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ชุมชน ให้มีช่องทางในการจำหน่ายเพิ่มมากขึ้น รายได้ของชุมชนมากขึ้น คุณภาพชีวิตของชุมชนดีขึ้น ซึ่งจะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้ยังเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน และอาจนำไปสู่การปลูกและอนุรักษ์ป่าเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบสำหรับการผลิตของชุมชนในอนาคต

คำถามการวิจัย

กระบวนการย้อมสีธรรมชาติเพื่อยกระดับคุณค่าของผ้าทอบ้านโพนแพงควรเป็นอย่างไร

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติของบ้านโพนแพง “ตำนาน พัฒนาการ ของวัตถุดิบ กระบวนการผลิต การแปรรูป และการตลาด”
2. เพื่อหาแนวทางเพิ่มคุณค่าและมูลค่าผ้าทอพื้นเมืองบ้านโพนแพง
3. เพื่อหาแนวทางสร้างความตระหนักต่อคุณค่าของผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ และการใช้ประโยชน์จากผ้าทอของชุมชนในชุมชน อันนำไปสู่การพึ่งตนเอง

3. ทฤษฎี กรอบแนวคิดการวิจัยและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมสามารถกำหนดกลุ่มเป้าหมายได้ตรงตามความต้องการที่จะแก้ปัญหานั้น สามารถให้แนวทางแก่ชาวบ้านว่าอะไรคือ สิ่งจำเป็นหรือความต้องการที่แท้จริงของเขา และชี้ให้เห็นถึงจุดบกพร่องหรือจุดผิดพลาดในความคิดของชาวบ้านที่เกี่ยวกับปัญหาของเขาเอง ซึ่งจะบ่งบอกถึงสภาวะทางสังคมที่ขัดแย้งกันระหว่างความต้องการกับวิธีการสนองความต้องการและเปิดเผยให้เห็นกลไกที่ควบคุมกระบวนการกดขี่เอารัดเอาเปรียบอยู่ด้วย นอกจากนี้ที่กล่าวมาแล้วการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมยังช่วยชี้แนะถึงกิจกรรมที่สามารถจะแทรกแซงและเปลี่ยนแปลงกระบวนการทางสังคมที่เป็นอุปสรรคขัดขวางสิ่งต่างๆได้

การวิจัยปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม สามารถหยั่งลึกลงไปถึงประสบการณ์ทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม เช่น มีความมุ่งหมายที่จะเอาชนะหรือแก้ไขปัญหที่ชาวบ้านคับข้องอยู่ในใจอยู่ โดยพยายาม ด้วยวิธีของการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม จะทำให้สามารถกำหนดกลุ่มเป้าหมายได้ตรงความต้องการที่จะแก้ไขปัญห

นั้น สามารถให้แนวทาง ว่าอะไรคือสิ่งที่จำเป็นหรือความต้องการที่แท้จริง และชี้ให้เห็นจุดบกพร่อง หรือจุดผิดพลาดในความคิดเกี่ยวกับปัญหาของเขาเอง

เทคนิค PAR เป็นเทคนิคการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการเข้าศึกษาหาสาเหตุปัญหาของชุมชน เพื่อร่วมกันวิเคราะห์วางแผน ดำเนินการแก้ไขปัญหาของชุมชนให้เบาบางลง ซึ่งมีวิธีการและขั้นตอนที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานร่วมกันของชุมชนและนักวิจัย และยังเป็นเทคนิคที่เหมาะสมกับในสมัยปัจจุบันที่ต้องการการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย

ประเด็นปัญหาในการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม จะมาจากประวัติศาสตร์หรืออดีตของชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในโครงการวิจัยนั้น อันเป็นประสบการณ์จริงและเป็นความต้องการที่แท้จริงของเขา ซึ่งอาจเป็นปัญหา ที่วิกฤตของเขาในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ หรืออาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นปกติในชีวิตประจำวันของเขาก็ได้ ดังนั้นขอบเขตและระดับของอุปสรรคและข้อจำกัดต่อโครงการจึงผันแปรไปกว้างขวาง

การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมเกิดจากการริเริ่มจากคนภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความชำนาญในวิชาการในสาขาใดสาขาหนึ่ง หรือโดยกลุ่มภายในชุมชนเองที่ทักษะในการเป็นผู้นำ และมีแรงบันดาลใจในการริเริ่มโครงการ กลุ่มนี้จะถ่ายทอดทักษะทางวิชาการ การจัดการ และการวิเคราะห์วิจารณ์ต่างๆ ให้กับชาวบ้านทุกคนในกลุ่มหรือในชุมชนที่มีส่วนร่วม ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่ได้ง่ายนัก และความสำเร็จของการถ่ายทอดทักษะดังกล่าว จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงระดับความควบคุมที่ชาวบ้านจำสามารถมีต่อกระบวนการวิจัยอย่างหนึ่ง

อุปสรรคสำคัญของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม คือ อำนาจของผู้มีอิทธิพล หรืออิทธิพลที่มีต่อกระบวนการของชาวบ้านที่แทรกซึมในสถานการณ์ต่างๆ ของสังคมและเป็นตัวกำหนดรูปแบบความคิดของชาวบ้าน อิทธิพลเหล่านี้บางกรณีอาจออกมาในรูปแบบของการใช้อำนาจบังคับชัดเจน ซึ่งนักวิจัยและนักวิชาการอาจต้องเผชิญกับอิทธิพลเหล่านี้ในเหตุการณ์ประจำวัน เช่น ระบบราชการที่ควบคุม หรือบริหารการเงิน ระบบยุ่งยากซับซ้อนล่าช้าในขั้นตอนต่างๆตลอดการวิจัย ทั้งนี้เป็นเพราะการสนับสนุนด้านการเงินของโครงการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมมักจะได้จากรัฐบาล สถาบันวิชาการ หรือองค์กรพัฒนาชุมชนต่างๆ ซึ่งเป็นการแสดงความสนใจต่อปัญหาชุมชนของกลุ่มผู้มีอำนาจ นักวิจัยจึงต้องทำงานภายใต้ข้อจำกัด หรือเงื่อนไขของแหล่งทุนที่สนับสนุนนั้น เช่น ต้องส่งรายงานให้ทันภายในเส้นตายที่กำหนด หรือการใช้ทุนวิจัยแค่ระยะสั้น เป็นต้น ดังนั้นนักวิจัยจึงจำเป็นต้องเข้าใจ และใช้กลวิธีวางแผนและบริหาร จัดการที่จะรองรับการควบคุมจากสถาบันดังกล่าวให้ดีที่สุด

กระบวนการเปลี่ยนแปลงในสังคมอันเป็นเป้าหมายของนักวิจัยอย่างมีส่วนร่วมนั้นจะเกิดขึ้นได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับการต่อสู้อย่างจริงจังของกระบวนการทางสังคมที่เข้มแข็ง และถึงแม้ว่างาน

ของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมจะเป็นลักษณะสหวิชาการ และมีฐาน อยู่สนาม หรือในหมู่บ้านก็ตาม แต่กิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษาผู้ใหญ่ ดังนั้น จึงต้องส่งเสริมให้เกิด การสื่อสารและการร่วมมือกันอย่างแข็งขันระหว่างกลุ่มที่มีทักษะ ของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับกลุ่มนักปฏิบัติก้าวหน้าในชุมชน (Community Activist) ที่มีทักษะในการบริหารจัดการและการ ระดมทรัพยากร โดยให้แต่ละฝ่ายได้เรียนรู้ และแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน สิ่งที่ทำทายนักวิจัยอย่างมีส่วนร่วมที่ สำคัญคือ จะต้องเป็นทั้งผู้สอน ผู้บริหารจัดการ และผู้ระดมสรรพ กำลัง

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เป็นทางเลือก หนึ่งของวิธีการที่จะช่วยในการสร้างกระบวนการการเรียนรู้ระหว่าง กลุ่ม มีความรู้สึกไม่ได้ถูกกระทำ แต่เป็นการแสวงหาทางเลือก ร่วมกัน ปฏิบัติร่วมกัน และมุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกันของโครงการ การพัฒนากระบวนการย้อมสีธรรมชาติเพื่อยกระดับคุณค่าของผ้า ทอบ้านโปนแพง ตำบลดิ่งจี อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อ ศึกษาประวัติศาสตร์การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติของบ้านโปนแพง “ตำนาน พัฒนาการ ของวัตถุดิบ กระบวนการผลิต การแปรรูป และการตลาด” หาแนวทางเพิ่มคุณค่าและมูลค่าผ้าทอพื้นเมืองบ้าน โปนแพง รวมถึงสร้างความตระหนักต่อคุณค่าของผ้าทอย้อมสี ธรรมชาติ และการใช้ประโยชน์จากผ้าทอของคนในชุมชนอันนำไปสู่ การพึ่งตนเอง

4. วิธีดำเนินงาน

การจัดทำโครงการวิจัยการพัฒนากระบวนการย้อมสี ธรรมชาติเพื่อยกระดับคุณค่าของผ้าทอบ้านโปนแพง ตำบลดิ่งจี อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ในครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิง ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research; PAR) โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างมาก เพื่อให้ สอดรับกับการพัฒนาผ้าย้อมสีธรรมชาติของชุมชน ซึ่งมีรูปแบบ การศึกษาดังนี้

4.1 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการย้อมสี ธรรมชาติเพื่อยกระดับคุณค่าของผ้าทอบ้านโปนแพง ตำบลดิ่งจี อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ของชุมชน เพื่อหาแนวทางนำภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำผ้าย้อมคราม และผ้าย้อมสีธรรมชาติของคนรุ่นเก่าในชุมชนเพื่อเสริมสร้างความ เข้มแข็งของชุมชน และหาแนวทางการอนุรักษ์เอกลักษณ์ของชุมชนที่ เริ่มหายไป พื้นที่ดำเนินการวิจัย บ้านโปนแพง หมู่ที่ 4 ตำบลดิ่งจี อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มเป้าหมายคือ กลุ่มผู้ผลิตผ้าทอ พื้นเมืองบ้านโปนแพง หมู่ที่ 4 ตำบลดิ่งจี อำเภอคำม่วง จังหวัด กาฬสินธุ์ กลุ่มเยาวชนบ้านโปนแพง หมู่ที่ 4, 5, 8 และ10 ตำบลดิ่ง จี อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มผู้นำชุมชน ตำบลดิ่งจี อำเภอ

คำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ชาวบ้าน บ้านโปนแพง หมู่ที่ 4, 5, 8 และ 10 ตำบลดิ่งจี อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยการดำเนิน โครงการแบ่งเป็นกิจกรรมย่อย ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 ประชุมเตรียมทีมวิจัย

กิจกรรมที่ 2 จัดเวทีสร้างความร่วมมือแก่คนในชุมชน

กิจกรรมที่ 3 จัดประชุมเตรียมสร้างเครื่องมือเพื่อจัดเก็บ ข้อมูล

กิจกรรมที่ 4 จัดเก็บข้อมูล รวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูล

กิจกรรมที่ 5 จัดเวทีฝายย้อมคราม และเวทีย้อมสี

ธรรมชาติ

กิจกรรมที่ 6 เวทีเปลี่ยนแนวคิดและเรียนรู้คุณค่า และ เวทีนำเสนอข้อมูลสู่ชุมชน

กิจกรรมที่ 7 กิจกรรมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับงานที่ทีม วิจัยดำเนินงานอยู่กับ กลุ่มเยาวชน

กิจกรรมที่ 8 กิจกรรมเปลี่ยนแนวคิด และเรียนรู้คุณค่า การปลูก และการผลิตฝ้ายของเยาวชน

กิจกรรมที่ 9 กิจกรรมเปลี่ยนแนวคิด และเรียนรู้คุณค่า

กิจกรรมที่ 10 การเตรียมคราม และน้ำย้อมสีธรรมชาติ

กิจกรรมที่ 11 กิจกรรมเปลี่ยนแนวคิด และเรียนรู้คุณค่า การผลิตผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ

กิจกรรมที่ 12 กิจกรรมเปลี่ยนแนวคิด และเรียนรู้คุณค่า การออกแบบ และแปรรูปผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ

กิจกรรมที่ 13 กิจกรรมงานบุญดอกฝ้ายบาล

กิจกรรมที่ 14 กิจกรรมสรุปบทเรียนร่วมกับกลุ่มเยาวชน

กิจกรรมที่ 15 กิจกรรมสรุปบทเรียนร่วมกับกลุ่มผู้นำ ชุมชน

4.2 ขั้นตอน และวิธีการศึกษา

4.2.1 เตรียมทีมวิจัย

โครงการวิจัยนี้เกิดขึ้นจากการเข้าไปบริการวิชาการของ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตกาฬสินธุ์ ในเรื่อง การย้อมสีธรรมชาติ และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลระหว่าง นักวิชาการของมหาวิทยาลัยกับกลุ่มผู้ผลิตผ้าทอบ้านโปนแพง โดยเฉพาะเรื่องความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนมีความเชื่อมโยง กับการทำผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ ที่นักวิชาการของมหาวิทยาลัย รวมถึงกลุ่มเยาวชนในชุมชนยังไม่รู้มาก่อน หลังจากนั้นทีมวิจัยได้ลง ศึกษาบริบทของชุมชนโดยเลือกกลุ่มผู้ผลิตผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ เป็นกลุ่มเป้าหมาย จากการรวมพูดคุยในครั้งแรกได้รับการตอบรับ และกลุ่มผู้ทอผ้าสนใจที่จะร่วมทำวิจัย โดยในการผู้คุยกันในครั้งนี้มุ่ง ไปที่เรื่องของสีย้อมธรรมชาติและการทำผ้าแพรวาของกลุ่ม หลังจากนั้นได้เขียนข้อเสนอองานวิจัยเพื่อขอรับการสนับสนุน งบประมาณดำเนินงานจาก สกว. แต่ในเบื้องต้นทางผู้ประสานงาน แนะนำให้ปรับปรุงข้อเสนอองานวิจัยให้โจทย์วิจัย และวัตถุประสงค์ งานวิจัยชัดเจนขึ้น หลังจากนั้นมีการจัดเวทีเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยอีก ครั้งหนึ่งแต่ก็ยังเน้นเกี่ยวกับเรื่องผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ การผลิตผ้า

แพรวา ซึ่งจากการจัดเวทีครั้งนี้ทำให้ทราบว่าการผลิตผ้าแพรวา ย่อมมีธรรมชาติของกลุ่มเป็นการรับจ้างทำแบบเหมาเป็นผืนแต่ละผืนใช้เวลาในการทอนานมากบางผืนอาจใช้เวลาถึงหนึ่งเดือนแต่จะได้ค่าตอบแทนครั้ง 500 บาท เท่านั้นซึ่งน้อยมากเมื่อเทียบกับราคาของผ้าแพรวา ในการจัดเวทีครั้งนี้โจทย์วิจัยและวัตถุประสงค์งานวิจัยก็ยังไม่ชัดเจนว่าจะเดินกันไปในทางไหนเพราะแต่ละคนมีความรู้และความเข้าใจในการอำนวยความสะดวกการจัดกิจกรรมเวทีและทักษะการวิจัยแบบท้องถิ่นน้อยมาก ทีมจึงมีการเสนอว่าจะเชิญผู้ประสานงานโครงการวิจัยชุดชาติพันธุ์โทมาช่วยคนหาโจทย์ในการจัดเวทีครั้งต่อไปและในการจัดเวทีครั้งที่ 3 ทีมได้เชิญทีมผู้ประสานงานของ สกว. ช่วยเป็นผู้อำนวยความสะดวกเพื่อให้ได้โจทย์วิจัย และวัตถุประสงค์ที่เหมาะสมกับชุมชน ซึ่งจากการรวมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและผู้ประสานงานอธิบายการทำงานวิจัยชุมชนให้กับทีมได้รับทราบ ทำให้ทราบว่าชุมชนมีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับผ้าย้อมครามเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนอยู่แล้ว ซึ่งในปัจจุบันมีผู้ที่ย้อมครามเป็นเหลือน้อยไม่ถึง 10 คน ส่วนที่ทำผ้าแพรวาอยู่ในปัจจุบันเป็นกระแสนิยมและมีผู้มาว่าจ้างให้ทำเท่านั้น จึงเป็นที่มาของโจทย์วิจัยและวัตถุประสงค์งานวิจัยในครั้งนี้ว่าจะศึกษาประเด็นภูมิปัญญาด้านการผลิตผ้าทอย้อมสีธรรมชาติเพื่อสร้างความตระหนัก หาแนวทางการอนุรักษ์เอกลักษณ์ของชุมชนต่อไป นอกจากนี้ในการจัดเวทีครั้งนี้ยังได้คนที่ทำงานวิจัยเป็นทีมวิจัยหลักด้วย แต่ก็คนที่สมัครจะมีควมกลัวและกังวลว่าจะทำไม่ได้เพราะมีความเชื่อกันว่าถ้าพูดถึงงานวิจัยแล้วจะนึกถึงการทำงานของคนที่เป็นครู หรืออาจารย์ตามมหาวิทยาลัย ซึ่งในประเด็นนี้ผู้ประสานงานจะมีการอธิบายให้ทีมเข้าใจกระบวนการวิจัยชุมชนก่อนเริ่มทำงาน

ต่อมาเมื่อโครงการวิจัยได้รับพิจารณาสนับสนุนงบประมาณดำเนินงานจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ทีมวิจัย และทีมผู้ประสานงานได้จัดเวทีสร้างความเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นแก่ทีมวิจัยและคนในชุมชน ทีมวิจัยได้แบ่งบทบาทหน้าที่ตามความเหมาะสม พร้อมวางแผนดำเนินงานให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน หลังจากนั้นได้ร่วมกันวางแผนการเก็บข้อมูลการเลือกแหล่งข้อมูลที่เป็นตัวบุคคล เพื่อกำหนดกรอบในการสร้างเครื่องมือ

4.2.2 การสร้างเครื่องมือ

เมื่อทีมได้ทำความเข้าใจกับโจทย์วิจัย และเตรียมทีมคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่จะจัดเก็บข้อมูลแล้ว โดยกลุ่มเป้าหมายในช่วงเริ่มแรกจะเป็นผู้รู้ ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน ทีมวิจัยร่วมกันร่างคำถาม และแบ่งให้ทีมทดลองสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ในการเก็บข้อมูลครั้งแรกจะมีปัญหาอยู่มากเนื่องจากทีมวิจัยบางคนไม่สามารถเขียนหนังสือได้ และแก้ปัญหาโดยการจำแล้วมาเล่าให้กับทีมวิจัยคนอื่นฟัง ทำให้ข้อมูลขาดหายไปจำนวนมาก จึงแก้ปัญหาโดยการพาลูกหลานไปด้วยเพื่อช่วยจดบันทึกสิ่งที่ผู้เฒ่าผู้แก่และผู้รู้ได้ให้ข้อมูล ซึ่งการที่กลุ่มเยาวชนได้เข้าช่วยจดบันทึกข้อมูลต่างๆ นี้เอง

เป็นจุดเริ่มแรกของการเข้าร่วมเป็นหัวใจสำคัญหรือจะเรียกได้ว่าเป็นผู้วิจัยหลักอีกชุดหนึ่งก็ได้ในภายหลัง เมื่อเก็บข้อมูลแล้วทีมวิจัยมีการประชุมเพื่อรวบรวมข้อมูลและร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อปรับปรุงแบบสอบถามให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนมากขึ้น หลังจากนั้นทีมวิจัยได้ทำการลงเก็บข้อมูลและจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูลได้อีก 2 ครั้ง เมื่อข้อมูลที่ได้มามากพอสมควรทีมได้จัดเวทีคืนข้อมูลแก่ชุมชน เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลโดยและเสนอแนะเพื่อให้ข้อมูลที่ทีมจัดทำถูกต้องตามประวัติศาสตร์ชุมชนมากที่สุดโดยแหล่งข้อมูลและผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชน

การประชุมเพื่อสร้างเครื่องมือเป็นการประชุมแบบระดมความคิดเห็น ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการทบทวนโจทย์คำถามช่วยกันตั้งคำถาม ออกแบบการเก็บข้อมูล ทำความเข้าใจเป้าหมายของการทำงานร่วมกัน การยอมรับความคิดเห็น การเปิดใจและแลกเปลี่ยนทำให้เกิดมุมมองและคำถามใหม่ๆ มากขึ้น

4.2.3 การศึกษาข้อมูลในพื้นที่

ในการศึกษาข้อมูลทีมวิจัยแบ่งข้อมูลออกเป็น 3 ส่วน คือ ข้อมูลจากการตรวจเอกสาร ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคล และการสำรวจแบบมีส่วนร่วม

5. ผลการศึกษา/การทดลอง

5.1 สักยภาพของชุมชนในการผลิตผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ

การผลิตผ้าทอย้อมสีธรรมชาติบ้านโพนแพง เป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ จากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง ที่ซึมซับเข้าสู่วิถีของคนในชุมชน โดยเฉพาะสภาพสตรีจะได้รับการถ่ายทอดความรู้และกระบวนการผลิตผ้าย้อมสีธรรมชาติ ที่มีกรรมนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในรูปแบบต่างๆ ทั้งของตัวเองและสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเป็นหน้าที่ที่สำคัญของผู้หญิงที่ถูกกำหนดโดยประเพณีวัฒนธรรมชุมชน ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติได้สร้างเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนในเรื่องการแต่งกายด้วยกระบวนการผลิตที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดมา เริ่มตั้งแต่การเตรียมพื้นที่ปลูกฝ้ายและคราม การปลูกฝ้ายและคราม การบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยว การเตรียมฝ้าย การเตรียมน้ำคราม การเตรียมน้ำสีย้อมธรรมชาติ การย้อม การแปรรูป โดยอาศัยอุปกรณ์ที่ทำได้ในท้องถิ่น ทำให้ผ้าย้อมสีธรรมชาติแต่ละผืนประกอบไปด้วยภูมิปัญญาของชุมชนที่หลากหลาย สามารถบอกเรื่องราวและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน การรวมกลุ่มในการผลิตผ้าย้อมสีธรรมชาติของบ้านโพนแพง เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีต บางช่วงเวลากการผลิตผ้าย้อมสีธรรมชาติหายไป แต่การรวมกลุ่มในการดำเนินงานในกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชนยังคงอยู่ การรวมตัวของกลุ่มแม่บ้านย้อมสีธรรมชาติบ้านโพนแพงจึงเป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่จริงใช้ได้จริง ส่งผลดีต่อสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจชุมชนให้เป็นที่ปรากฏอยู่อย่างชัดเจน

ผ้าย้อมสีธรรมชาติเป็นเครื่องนุ่งห่มที่อยู่คู่กับปัจจัยหลักอีกสามปัจจัย คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าของพันธุ์ไม้ในป่าชุมชน กระบวนการดำเนินงานเรื่องผ้าย้อมสีธรรมชาติเป็นการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำกันอยู่แล้วอีกทั้งเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ใช้ประโยชน์การเกิดกลุ่มผลิตผ้าย้อมสีธรรมชาติเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนลดการพึ่งพาจากภายนอกชุมชนทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ เพิ่มคุณค่าเศรษฐกิจให้กับชุมชน ซึ่งจะก่อให้เกิดสังคมที่มีคุณภาพ เกิดภาพวิถีชุมชนที่งดงาม

5.2 กระบวนการพัฒนาผ้าย้อมสีธรรมชาติ

5.2.1 การจัดการวัตถุดิบ

มีการพัฒนาการใช้วัตถุดิบให้เกิดความคุ้มค่า โดยอาศัยหลักการดังนี้ วัตถุดิบที่ให้สีธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่นอาศัยหลักการพึ่งตนเอง ขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบ การเลือกส่วนใดส่วนหนึ่งของพืชมาใช้ต้องคุ้มค่าของทรัพยากร ซึ่งจะไม่มีปัญหาในส่วนของครามที่ปลูกเอง วิธีเลือกวัตถุดิบธรรมชาติให้สีจะเลือกโดยอาศัยความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติจะไม่ใช้ส่วนที่มีผลกระทบต่อระบบการเจริญเติบโตของต้นไม้ คุณค่าของพืชให้สีธรรมชาติ นอกจากจะใช้ย้อมผ้าแล้วยังมีคุณค่าทางด้านสมุนไพรรักษาโรคทั้งคน และสัตว์เลี้ยง

5.2.2 การผลิต

ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ คือ การเตรียมพื้นที่ปลูก การปลูกและบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยว การผลิตเส้นด้าย การย้อมสีธรรมชาติ การทอ การแปรรูป เพื่อให้เกิดการพัฒนาทักษะต่างๆ และสามารถผสมผสานกระบวนการที่ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีใหม่ที่ชาวบ้านสามารถจัดการเองได้ จึงมีการเสริมทักษะในกระบวนการต่างๆ ให้แก่กลุ่มเยาวชนได้พัฒนาตนเองมากขึ้น

5.2.3 การตลาด

- 1.ตลาดในชุมชน คนในชุมชนหรือชุมชนใกล้เคียงกัน ซึ่งการจำหน่ายจะเป็นแบบพึ่งพาอาศัยกัน
- 2.ตลาดชั่วคราว ตลาดที่เวลาที่มีการจัดประชุม สัมมนา งานออกร้านตามโอกาส งานแสดงสินค้าของกลุ่มองค์กรต่างๆ
- 3.ตลาดชาจร มีนักท่องเที่ยวแวะเวียนมาซื้อ หรือคณะที่มาศึกษาดูงานในพื้นที่
- 4.ตลาดที่รับซื้อผ้าประจำ โดยกลุ่มผ้าย้อมสีธรรมชาติได้นำผ้าย้อมสำเร็จแล้วไปขายในจังหวัดกาฬสินธุ์

6. สรุปและการอภิปรายผล

6.1 ตัวชี้วัดที่บ่งชี้ถึงความสำเร็จ

- กลุ่มผ้าย้อมสีธรรมชาติ บ้านโพนแพงสามารถปรับเปลี่ยน และจัดการกับวัตถุดิบได้อย่างคุ้มค่า และเกิดประโยชน์สูงสุด และในส่วนของครามมีการปลูกพืชไว้ใช้ในการย้อมผ้า โดยหวังลดการพึ่งพาจากธรรมชาติ

- กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชนมีการพัฒนาทักษะกระบวนการผลิต และสามารถค้นพบเจดสีใหม่เพิ่มขึ้น
- มาตรฐานของสีที่ได้จากกระบวนการผลิตแต่ละครั้งอยู่ในเกณฑ์ที่ยอมรับได้
- ผ้าย้อมสีธรรมชาติมีมาตรฐาน ทั้งระดับความสม่ำเสมอของสี ความคงทนของสี เพิ่มขึ้นกว่าเดิม
- ชุมชนมีรายได้เสริมจากการทำนา ไม่ต้องออกไปทำงานต่างจังหวัด จึงมีโอกาสที่มีอยู่ใกล้ชิดครอบครัวมากขึ้น
- ผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านโพนแพงเป็นที่รู้จักของคนทั้งในชุมชน และนอกชุมชน

6.2 ปัจจัย / เงื่อนไขที่เอื้อต่อความสำเร็จ

- จากการศึกษาตามขั้นตอนต่างๆที่ผ่านมา พบว่าปัจจัย/เงื่อนไขที่เอื้อต่อความสำเร็จ ขึ้นอยู่กับปัจจัยอยู่หลายประการ ได้แก่
- การพึ่งพาตนเองแบบเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มผ้าย้อมสีธรรมชาติ นอกจากการผลิตทางด้านการเกษตรกรรมแล้ว กิจกรรมที่สามารถเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัว คือ ผ้าย้อมสีธรรมชาติซึ่งเป็นการหารายได้ที่ไม่ได้หวังผลกำไรจากผู้ซื้อมากนัก
 - การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยไม่ได้มีการทำลายสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่มีอยู่
 - รูปแบบการผลิตตามกำลังความสามารถของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่จะผลิตผ้าย้อมสีธรรมชาติหลังจากการทำงานภาคเกษตรกรรม โดยเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
 - ชุมชนสามารถสร้างระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงกับตลาดได้
 - การประสานงานความร่วมมือจากภายนอกและภายในชุมชนได้เห็นความสำคัญและพร้อมสนับสนุน

7. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะ ปรับปรุงสิ่งที่เกี่ยวข้อง ข้องกับกระบวนการวิจัย ความสำเร็จและยั่งยืนของงานวิจัย ดังต่อไปนี้

7.1 ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์

- 1.การทำผ้าย้อมสีธรรมชาติเป็นมรดกที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นทุนทางสังคมแต่ดั้งเดิมที่มีอยู่ในชุมชนมาก่อน ซึ่งครอบครัวได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการย้อมผ้าสีธรรมชาติมาก่อนทั้งสิ้น ดังนั้นควรมีการส่งเสริมให้มีการสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาโดยอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งในและนอกชุมชนอย่างจริงจัง

- 2.การรื้อฟื้นภูมิปัญญาเรื่องผ้าย้อมสีธรรมชาติ ถือเป็น การรื้อฟื้นภูมิปัญญาในท้องถิ่นในการดำเนินวิถีชีวิตของคนในชุมชน ควรส่งเสริมให้เยาวชนได้เข้าร่วมเรียนรู้อย่างจริงจัง และใช้ประโยชน์จากการวิจัยครั้งนี้อย่างเปิดกว้าง

- 3.การทำผ้าย้อมสีธรรมชาติ ของชุมชนบ้านโพนแพงมีความโดดเด่นควรมีการส่งเสริมและพัฒนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

7.2 ข้อเสนอแนะเชิงวิจัย

จากการศึกษา ทีมวิจัยได้มีการเสนอแนะเชิงวิจัยในการเสริมสร้างและพัฒนากระบวนการทำงานของกลุ่มผ้าอ้อมสี่ธรรมชาติ

1. ควรศึกษาถึงรูปแบบการตลาดของผ้าอ้อมสี่ธรรมชาติให้กว้างกว่าโครงการวิจัยครั้งนี้

2. ควรวางรูปแบบการทำงานของกลุ่มให้มีความยั่งยืนมากขึ้น

3. การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มควรเปิดกว้างสำหรับคนนอกในการศึกษากระบวนการทำงาน รวมถึงกระบวนการผลิตผ้าอ้อมสี่ธรรมชาติ

4. การศึกษาวิจัยท้องถิ่นจะต้องมีความยืดหยุ่นหลากหลาย และไม่ติดกรอบการทำงานวิจัยมากนัก และควรเน้นความเป็นท้องถิ่นมากขึ้น

7.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการยกระดับคุณค่าของผ้าทอบ้านโปนแพง ตำบลดินจี่ อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ในครั้งนี้เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนสอดคล้องกับกระแสพัฒนาในปัจจุบันควรเป็นดังนี้

1) ควรเป็นแบบแผนเชิงนโยบายระดับท้องถิ่นเพื่อเชื่อมโยงให้เกิดความต่อเนื่องในการสนับสนุนด้านงบประมาณและการพัฒนาด้านเทคนิคการแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อให้ได้มาตรฐาน

2) การศึกษาวิจัยจะเกิดคุณค่าได้จะต้องสะท้อนผลการวิจัยให้กับทุกกลุ่มทุกองค์กรที่เกี่ยวข้องได้นำไปเป็นแผนในการพัฒนาทั้งภาครัฐ ชุมชน องค์กรท้องถิ่น

3) องค์กรภาครัฐควรสนับสนุนด้านการตลาดอย่างต่อเนื่องและเป็นระดับ ควรส่งเสริมให้มีการแต่งกายด้วยผ้าอ้อมสี่ธรรมชาติอาทิตย์ละ 1 วันสำหรับหน่วยงานราชการในท้องถิ่น โรงเรียนในท้องถิ่น และองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น

4) รัฐควรมีการยอมรับผลงานวิจัยและชุมชนควรเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ผลงานวิจัยโครงการนั้นๆ

5) ควรออกเครื่องหมายรับรองคุณภาพสินค้าผ้าอ้อมสี่ธรรมชาติบ้านโปนแพง (ผ้าฝ้ายอ้อมคราม)

6) งานวิจัยท้องถิ่นที่มีคุณภาพและยั่งยืนควรจัดทำให้เป็นหลักสูตรการเรียนการสอนในสถานศึกษาทุกระดับในท้องถิ่น เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนคนรุ่นหลังได้สืบทอดอย่างภาคภูมิใจ

8. กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งให้การสนับสนุนทั้งทุนวิจัย บุคลากร และความรู้ รวมถึงติดตามการดำเนินงานการวิจัยมาโดยตลอด

9. เอกสารอ้างอิง

- [1] พชรินทร์ สิริสุนทร และยุพิน เกื้อนศรี. 2551. กระบวนการพัฒนาทางเลือกเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร พิมพ์ครั้งที่ 1
- [2] สมเกียรติ ฐิตะฐาน. 2547. สถานภาพองค์ความรู้ด้านการผลิต การตลาด และการแปรรูปเตี๋ย รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สกว.
- [3] อรุสา บัวตะมะ. 2549 การศึกษาสถานภาพการผลิตและการตลาดบัวหลวง รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สกว.
- [4] รัชณี ชัดสีใส. 2543. การศึกษาคุณสมบัติในการเป็นไม้ให้สีของพันธุ์พืชต่าง ๆ ในป่าเต็งรัง. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
- [5] อำนวยพร สุนทรสมัย. 2546. การศึกษาสภาพทั่วไปความต้องการในการพัฒนาและปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดจากการทอของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง. รายงานการวิจัย. สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม
- [6] เดชา ศิริภัทร. 2554. เส้นทางเกษตรกรรมยั่งยืน. มูลนิธิชีววิถี. พิมพ์ครั้งที่ 2